

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕКОНОМІКИ І ОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА (1928)

Щебетюк Н.Б.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

З метою наукового забезпечення розробки загальних питань соціалістичної реконструкції сільського господарства наприкінці 20-х рр. ХХ ст. створено Інститут економіки і організації сільськогосподарського виробництва при НКЗС УСРР (нині – Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»). Положення про Інститут було затверджено 3 жовтня 1928 р. НКЗС УСРР [1]. Штат інституту складав 44 особи (20 старших і 24 молодших наукових співробітників) з урахуванням того, що його доукомплектування відбуватиметься за рахунок відкриття кафедр і кабінетів відповідно до фінансових й організаційних можливостей. Директором інституту затверджено професора М.М. Кажанова, заступником – професора А.М. Сліпанського.

На самому початку Інститут виконував функції наукового обслуговування Наркомзему, сільськогосподарської кооперації та інших організацій. До завдань новоствореної установи належало вивчення продуктивних сил сільського господарства, соціально-економічні відносини та дослідження організаційно-виробничих типів сільськогосподарського виробництва УСРР й перспективи раціонального їх розвитку. Крім того, одним із основних завдань установи було вивчення «зростання соціалістичних елементів» у сільському господарстві та шляхів соціалістичної реконструкції сільського господарства в цілому й окремих його галузей [2]. Очікувалася науково-консультативна державна, кооперативна й громадська робота з поточних проблем організації сільського господарства.

Інститут, розпочавши свою роботу одразу 10 жовтня 1928 р., сформував структуру такими кафедрами: економіки сільського господарства; усупільнення з трьома кабінетами (кооперації, колективізації та радянських господарств); індустріалізації з кабінетом Дніпрельстану; організації сільського господарства з кабінетом методики агрикультурної роботи; економіки землевпорядження з кабінетом меліорації; аграрної політики. Перші місяці діяльності зайняли питання організаційного оформлення, комплектування штату та складання програм роботи окремих кафедр та кабінетів, про завершення якої було прозвітовано на урочистому зібранні, скликаному 11 березня 1929 р. в м. Харкові з нагоди відкриття Інституту.

Стосовно управлінських функцій можна зазначити, що на початковому етапі керівництво діяльністю установи здійснювалося через скликання засідань правління інституту, які дещо ускладнювалися через відсутність представників відповідних установ. Так, упродовж першого півріччя їх відбулося лише три, проте вдалося вирішити 19 організаційних питань. Також проведено 11 засідань дирекції Інституту, на яких розв'язано 66 завдань. Крім того, усі науково-методичні питання розглядалися на засіданнях Наукової колегії Інституту,

зокрема затвердження планів, програм кафедр і кабінетів та розгляд інших різних тем. Усіх засідань Наукової колегії відбулося 22, питань на них розглянуто 102, з них науково-методичних – 55 [2, арк. 54зв.]. Також науково-методичні аспекти роботи розглядалися на засіданнях кафедр і кабінетів, які відбувалися систематично і сприяли забезпеченню колективного опрацювання окреслених питань.

Комплектування наукового потенціалу інституту дещо ускладнювалося через невелику кількість наявних фахівців економічного профілю і, особливо, орієнтованих у своїй роботі на державну форму власності. Основне ядро колективу Інституту складали працівники, що перейшли з Українського інституту марксизму-ленінізму. Але розгортання роботи кафедр, а особливо організація експедиційних досліджень вимагали залучення великого тимчасового статистичного апарату кількістю понад 100 осіб [2, арк. 55]. Кадрове питання в установі вважалося найгострішим, яке певним чином лімітувало роботу. Тому постало питання підготовки молодих фахівців, зокрема, Інститут порушив перед НКЗС питання про відкриття 10 стипендій для аспірантури.

Від самого початку своєї діяльності Інституту вдалося встановити міцний зв'язок з відділами НКЗС, центром сільськогосподарської кооперації «Сільським господарем», Кооптахом, Буряксоюзом, Добробутом, Укрсільбанком, ЦСУ, Укрдержпланом та деякими оєгіональними установами (Харківським ОЗВ, Київським, Сталінським, Маріупольським Кредит-союзами, низкою дослідних станцій та дослідних кафедр).

Одним із важливих аспектів у роботі Інституту було активне використання статистичного матеріалу, на збір якого витрачалося чимало сил і уваги. Здебільшого використовували матеріали ЦСУ та накопиченою інформацією від окремих відомств та кооперативних установ. Також проводився збір матеріалів через систему кореспондентів, закладення облікових записів та організацію експедиційних досліджень. Крім того, створювали невеликі стаціонарні дослідні станції з метою проведення щоденних спостережень за соціально-економічними процесами села та їх фіксації. Варто зауважити і щодо вивчення статистичних даних за минулі роки, зокрема 1909–1913 рр., яке в кінцевому результаті мало проілюструвати стан сільського господарства у XIX ст. Отже, використовуючи такі способи збору статистичних матеріалів, в Інституті паралельно працювали над розробкою статистичної методології.

Аналіз тематичного спрямування кола досліджуваної проблематики упродовж першого року роботи Інституту засвідчив великий обсяг навантажень. Так, відповідно до програми роботи Інституту економіки та організації сільського господарства на 1928–1929 р., співробітники кафедри усупільнення по кабінету кооперації вивчали питання кооперації в капіталістичних та перехідних системах, контрактації як засобу усупільнення селянського господарства і форми виробничої роботи кооперації. Досліджували шляхи і форми кооперування, зокрема визначали, які саме господарства можуть

увійти до кооперації і вплив останньої на різні соціальні типи. По кабінету колективізації працювали у напрямі визначення виробничих типів колгоспів, інтенсивних галузей тощо.

На кафедрі індустріалізації розробляли генеральний перспективний план вирощування зернових і технічних культур, розвитку скотарства. Також планували розміщення сільськогосподарських підприємств та їхні перспективи. За програмою кабінету Дніпрельстану досліджували ефективність застосування електроенергії в сільському господарстві, зрештувальні можливості Дніпра і їх використання.

Співробітники кафедри організації сільського господарства займалися сільськогосподарським районуванням, розрахунками бюджетів господарств буряківничих районів, сівозмін та ін. На кафедрі аграрної політики досліджували проблеми ефективності сільськогосподарського кредиту, нагромадження капіталу, податку і його впливу на сільське господарство. Кафедра землевпорядкування та меліорації займалася питаннями землеустрою колгоспів, кадастром, фінансуванням та ефективністю меліоративних робіт. Кафедра економіки досліджувала проблеми інтенсивності, диференціації, планування та методології районування [2, арк. 56].

Зауважимо, що за кошторисом НКЗС УСРР на 1928–29 господарський рік, на утримання Інституту було виділено 100 000 крб. Але в цю суму не ввійшли кошти, необхідні на розробку окремих проблем і тому керівництво Інституту у співробітництві з низкою установ, утворили спеціальний фонд з якого покривалися операційні видатки. Крім того, досвід роботи протягом 1928–1929 рр. показав, що колегіальне керівництво Інститутом через засідання Правління, до складу якого, згідно Статуту входили представники НКО й «Сільського господаря», неможливе за систематичною неявкою представників згаданих організацій на засідання. Тому управління справами Інституту здійснювала дирекція.

Варто зазначити і про спроби створення наукової профільної книгозбірні. Зокрема, постановою Колегії НКЗС УСРР згідно з доповіддю УНДІ економіки й організації сільського господарства, прийнято за необхідне на основі книжкових фондів, що знаходилися у розпорядженні Інституту, утворити Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку (ЦНСГБ). Передбачалося, що ЦНСГБ функціонуватиме як самостійний статутний науковий заклад з окремим бюджетом та правом одержувати обов'язковий примірник сільськогосподарських видань УСРР та СРСР [2, арк. 60].

Поставлені перед установою завдання намагалися виконувати за допомогою дослідження продуктивних сил сільського господарства й визначення шляхів їхнього розвитку. Організовували експедиційні дослідження з метою вивчення стану сільського господарства в цілому або окремих його галузей та районів. Проводили дослідження для розв'язання теоретичних і практичних економічних проблем як з власної ініціативи, так і за дорученням зацікавлених відомств, виробничих та інших установ і організацій. Також організовувалися допоміжні заклади для вдосконалення існуючих і

опрацювання нових методів, норм наукової організації праці в сільському господарстві та визначення її економічної ефективності. Встановлювалися постійні зв'язки з іншими науковими установами в межах СРСР та за кордоном. Питання популяризації й поширення знань з економіки та організації сільського господарства реалізовували через видання періодичних наукових та популярних видань, скликання та участі в наукових з'їздах, нарадах і конференціях. Крім того, для підвищення кваліфікації фахівців організовувалися прилюдні доповіді, читання лекцій, курсів, гуртків, семінарів та ін.

Таким чином, можна стверджувати про активне розгортання діяльності і становлення Інституту економіки та організації сільського господарства під керівництвом фахівців високого професійного рівня. Проте, вже у найближчі роки у діяльність цієї установи державні органи внесли суттєві корективи аж до її ліквідації. У цьому зв'язку, закономірності розвитку наукового забезпечення планової організації сільськогосподарського виробництва на початку 30-х рр. XX ст. потребують подальшого дослідження й об'єктивного відтворення.

Джерела та література

1. *З діяльності* центральних установ та організацій // Укр. агроном. – 1928. – № 10. – С. 86.
2. *ЦДАВО* України, ф. 1055, оп. 1, спр. 161, арк. 54–60.

ДІЯЛЬНІСТЬ Д.Ф. ЛИХВАРЯ (1902–1986) У МІНІСТЕРСТВІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР (1950–1952)

Щиголь Г.С.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Професор Д.Ф. Лихвар (1902–1986) був не лише вченим-селекціонером, а й талановитим організатором, підтвердженням чого є його діяльність на посаді очільника провідних відділів та установ біологічного та аграрного профілю УРСР. Саме тому свого часу вченого було залучено до організаційної діяльності в Міністерстві сільського господарства (МСГ) УРСР. У 1950 р. міністерство ввело до штатної структури Головне управління (Главк) сільськогосподарської пропаганди, в якому було створено відділ науки, що мав очолювати всі науково-дослідні установи республіки незалежно від відомчого підпорядкування. У директивних органах прийнято рішення укомплектувати відділ науки кваліфікованими кадрами, залученими з науково-дослідних установ. До таких увійшов і Д.Ф. Лихвар, на той час керівник відділу нових сільськогосподарських рослин в Ботанічному саду АН УРСР, який у своїх спогадах зазначав, що, скориставшись можливістю, керівництво низки наукових установ висунуло зі свого складу в Главк сільськогосподарської пропаганди осіб, які з тих чи інших причин були небажаними в наукових установах. Особисто Д.Ф. Лихвар втратив симпатії Президії у зв'язку з рецензією на книгу академіка Т.Д. Лисенка «О наследственности и её изменчивости».